

Voksnes holdninger til handicappede

Henning Olsen

København 2000
Det Centrale Handicapråd
Socialforskningsinstituttet
00:17

Voksnes holdninger til handicappede

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-651-1

Sats og tilrettelæggelse: Socialforskningsinstituttet efter principlayout af Bysted A/S

Omslagsfoto: Michael Daugaard/BAM

Oplag: 3.500

Trykkeri: Holbæk Center-Tryk A/S

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

E-mail sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Det Centrale Handicapråd

Bredgade 25

Sankt Annæ Passage, opg. F, 4.

1260 København K

Tlf. 33 11 10 44

Teksttelefon 33 11 10 81

Fax 33 11 10 82

www.dch.dk

E-mail: dch@dch.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til Socialforskningsinstituttet og Det Centrale Handicapråd.

Forord

Efter ønske blandt andet fra Det Centrale Handicapråd og Socialministeriet har Socialforskningsinstituttet gennemført en landsrepræsentativ undersøgelse af voksnes holdninger til handicappede (Henning Olsen: *Holdninger til handicappede. En surveyundersøgelse af generelle og specifikke holdninger, deres sammenhæng og specifikke holdningers bestemmende faktorer*. Socialforskningsinstituttet. København 2000).

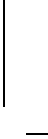
Undersøgelsen er den første af sin art i Danmark og afdækker både generelle og specifikke holdninger til handicappede. Ved generelle holdninger forstås, at svarpersonen ikke er aktiv deltager i forhold til det, der vurderes, mens specifikke holdninger retter sig mod tænkte former for socialt samspil mellem svarperson og én eller flere handicappede. I undersøgelsen påvises en manglende overensstemmelse mellem generelle og specifikke holdninger. Der peges også på faktorer, som er bestemmende for holdninger til handicappede.

I denne pjece, der udgives af Det Centrale Handicapråd og Socialforskningsinstituttet, er undersøgelsens hovedresultater samlet og faktorer, der påvirker specifikke holdninger i positiv eller negativ retning, fremhævet. Læsere, der ønsker fyldestgørende informationer om voksnes holdninger til handicappede, henvises til rapporten.

Pjecen er skrevet af seniorforsker *Henning Olsen* (Socialforskningsinstituttet) og redigeret af informationsmedarbejder *Casper Hollerup* (Det Centrale Handicapråd).

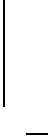
København, november 2000

Jørgen Søndergaard

Indhold

Indledning	7
Generelle holdninger til handicappede	9
Hvad er det at være handicappet?	9
Overordnede generelle holdninger	10
Det offentliges indsats	12
Handicappede i arbejdslivet	13
Sammenfattende om generelle holdninger	14
Specifikke holdninger til handicappede	15
Fødsel og barndom	15
Voksenlivet	16
Hjælp og omsorg	18
Handicappede på arbejdspladsen	19
Sammenfattende om specifikke holdninger	20
Holdninger til særlige grupper af handicappede	21
Specifikke holdninger, adfærd og viden	23
Overordnede tendenser	24
Tendenser inden for enkeltområder	25
Efterskrift	
af <i>Palle Simonsen, formand for Det Centrale Handicapråd</i>	29

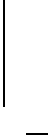
Indledning

Socialforskningsinstituttets undersøgelse af befolkningens holdninger til handicappede bygger på lidt over 1.000 voksnes (18-75-årige) besvarelse af cirka 100 spørgsmål i et spørgeskema. Dataindsamlingen er gennemført i 1999. Pjecen indeholder undersøgelsens hovedresultater.

Det er vanskeligt at give et præcist svar på, hvad det vil sige at være handicappet. Handicapbegrebet nyskabes og genskabes hele tiden. Generelt kan det dog med en vis rimelighed siges, at det at være handicappet skabes af varige fysiske og/eller psykiske problemer i samspil med sociale og samfundsmæssige vilkår. I undersøgelsen betragtes svarpersonen som handicappet, hvis han eller hun er det i egen selvforståelse.

Holdninger kan både være generelle og specifikke. Generelle holdninger betyder, at svarpersonen *ikke* er aktiv deltager i forhold til det, der vurderes. Specifikke holdninger handler derimod om tænkte former for socialt samspil, hvori handicappede og svarpersoner indgår. Det er altså to forskellig slags viden om holdninger, man får, når mennesker vurderer noget generelt, og når de vurderer noget specifikt.

Med enkelte undtagelser er den gennemgående tendens i undersøgelsen, at der kun er delvis overensstemmelse mellem generelle og specifikke holdninger til handicappede. Hvis en gruppe i befolkningen har positive generelle holdninger til handicappede, er det altså ikke sikkert, at den har imødekommende specifikke holdninger. Derfor kan generelle holdningsmålinger kun med væsentlige forbehold – undertiden slet ikke – anvendes til forudsigelse af forventet adfærd i forhold til handicappede.

Generelle holdninger til handicappede

Det følgende handler om befolkningens overordnede generelle holdninger til handicappede, hvad det vil sige at være handicappet, samt befolkningens generelle holdninger til det offentlige indsats over for handicappede og til handicappede i arbejdslivet.

Hvad er det at være handicappet?

Undersøgelsen ser først på, hvad befolkningen *forstår ved det at være handicappet*. De fleste voksne er i stand til at forklare ordet, mens et mindretal har uklare eller ingen opfattelser af, hvad det betyder. Blandt uklare opfattelser er svar, der alene henviser til eksempler på bestemte former for handicap - ikke sjældent blinde, døve og kørestolsbrugere.

Voksne mener fx, at handicappede er mennesker, der afviger fra det normale eller gennemsnitlige, mennesker som ikke kan klare sig uden hjælp, eller mennesker som har nedsat eller ingen erhvervsevne og derfor har vanskeligt ved at opnå en placering i arbejdslivet. Det gælder følgende forståelser:

"Det er mennesker, der ikke lever op til det gængse i samfundet"

"Det er folk, som har brug for støtte og omsorg"

"Det er folk, der ikke kan tjene til dagen og vejen"

Den opfattelse, at handicappede er mennesker med hjælpebehov, nævnes ofte af voksne uden eller med begrænset erhvervsuddannelse. Langvarigt uddannede peger derimod især på handicappede som unormale eller afvigende. Andre – det gælder ikke mindst unge – henviser til forskellige former for *essens*, dvs. særlige varige fysiske og/eller psykiske kendetegn ved det enkelte menneske, fx:

"Det er mennesker med fysiske eller psykiske mangler"

"Det er mennesker med medfødte eller erhvervede defekter".

De fleste voksne forstår imidlertid handicap som *sociale „byggningsværker“*, dvs. at det være handicappet i sidste ende opfattes som skabt af de konkrete sociale og samfundsmæssige sammenhænge, som handicappede indgår i.

Overordnede generelle holdninger

Når det handler om voksnes generelle holdninger til *handicappedes forhold i almindelighed*, er størstedelen af befolkningen – det gælder ikke mindst kvinder – forholdsvis eller særdeles kritiske over for de betingelser, som handicappede tilbydes i Danmark. Københavnerne viser sig mere kritiske end andre, ligesom handicappede er mere kritiske end ikke-handicappede. Det er vanskeligt at vide, hvad voksne tænker på, når de udtaler sig om handicappedes forhold i almindelighed. Men stærkt kritiske generelle holdninger er som nævnt ikke nødvendigvis ensbetydende med tilsvarende specifikke holdninger.

Når handicappede indgår i forskellige sociale sammenhænge sammen med ikke-handicappede, kan handicappede siges at være *socialt integrerede*. De fleste voksne er positive og meget få neutrale eller direkte afvisende over for sociale fællesskaber, som handicappede deltager i. Også på dette område er kvinder markant mere positive end mænd. Alder spiller også en rolle, idet mennesker, der har passeret ungdomsårene, hører til de mest positive. Det spiller ingen større rolle, hvor man bor i landet, når det handler om forskelle på generelle holdninger til handicappedes sociale integration. Overraskende nok påvirkes ens holdning til handicappedes sociale integration heller ikke af, om man selv er handicappet.

Social integration og ligestilling er forbundne kar, men af forskellig slags. Hvis der skal være *ligestilling* mellem handicappede og andre mennesker, bør handicappede ikke kun inddrages i sociale fællesskaber, men også dér have samme rettigheder og muligheder

som andre. Et betydeligt flertal – ikke mindst kvinder – er af den opfattelse, at handicappedes ligestilling lader en del eller ganske meget tilbage at ønske.

Handicappede viser sig desuden mere kritiske end andre, når det gælder handicappedes ligestilling. Uddannelsesmæssig baggrund spiller tillige en rolle for, hvordan man opfatter handicappedes ligestilling. Navnlig mange med langvarig erhvervsuddannelse har ingen indvendinger over for handicappedes nuværende ligestilling – eller mangel på samme. Voksne med kort eller mellemlang uddannelse (fx socialrådgivere, sygeplejersker og folkeskolelærere) hører til de mest kritiske. Sjællændere – herunder også københavnere – finder oftest ligestillingen mangelfuld.

Hvis handicappede skal have samme muligheder som andre, forudsætter det, at handicappede ikke udsættes for negativ forskelsbehandling. Stort set alle voksne i Danmark er imod *diskrimination af handicappede*. I lighed med de fleste andre generelle holdningsområder er navnlig kvinder stærkt afvisende. I den mandlige del af befolkningen er unge mindre kritiske end andre over for diskrimination af handicappede. Ikke overraskende er der flest udtalte kritikere af diskrimination blandt handicappede selv.

Befolkningen er med andre ord overvejende positiv over for handicappedes sociale ligestilling. Men går man *på tværs af holdningerne*, er tendensen ikke helt den samme. De positive overordnede holdninger er nemlig knapt så udbredte, når flere generelle holdningsområder inddrages samtidig. Fx mener kun hver tredje voksen, at handicappedes forhold i almindelighed samt handicappedes ligestilling kan blive bedre, samtidig med at han eller hun er positiv over for handicappedes sociale integration.

Kvinder er i højere grad end mænd utilfredse med handicappedes generelle forhold, handicappedes sociale integration og ligestilling. Det giver altså forskellige resultater at se på holdninger til konkrete områder og på tværgående holdninger.

Det offentliges indsats

Der er udbredt utilfredshed med *danske politikeres indsats over for handicappede*. Stort set ingen er af den opfattelse, at politikerne gør for meget, mens langt de fleste – navnlig kvinder – mener, at politikerne gør lidt for lidt eller alt for lidt. Mennesker, der har lagt de yngre år bag sig, er mest utilfredse, ligesom også handicappede er det. Højtuddannede er den mindst utilfredse gruppe, når forskellige uddannelsesniveauer sammenlignes. Endelig er københavnere mest utilfredse med politikernes indsats.

Stort set ingen i voksenbefolkningen ønsker at reducere *statens og kommunernes handicapudgifter*, mens omkring hver anden lige-
frem peger på behovet for øgede udgifter. Navnlig kvinder peger på udækkede udgiftsbehov. Unge har sværest ved at se et udgiftsbehov. Handicappede er ikke mere tilbøjelige end andre til at ville øge udgifterne.

Er befolkningen lige så kritisk, når det handler om generelle holdninger til *offentlig omsorg og service over for handicappede*, fx hjemmehjælp og praktiske hjælpemidler? Da ikke alle har erfaringer med den slags omsorg, har et betragteligt mindretal ikke generelle holdninger på området. Men blandt mennesker med holdninger er kritikerne også her i overtal. Dog peger et lille mindretal på forskellige mulige alternativer til offentlig omsorg og service, fx øget hjælp fra familie og venner. Navnlig kvinder og dernæst mænd i moden alder er negative over for standarden i den offentlige handicapomsorg. Ikke overraskende er handicappede mere kritiske end andre.

Befolkningens holdninger til den indsats, der gøres for at handicappede selv kan bevæge sig omkring og komme ind, fx i offentlige kontorer, biblioteker, forretninger og biografer på lige fod med andre, er også undersøgt. Befolkningen i almindelighed mener, at der er åbenbare mangler i den fysiske tilgængelighed, der tilbydes handicappede. Det gælder især kvinder og dernæst mænd i moden alder. Her er handicappede ikke mere utilfredse end andre.

Tendenserne peger altså på, at befolkningen er meget eller overvejende utilfreds med det offentliges indsats over for handicappede. Men går man *på tværs af holdningerne*, ændres tendensen i mindre kritisk retning. Fx er det kun hver fjerde voksen, der samtidig finder, *at* politikerne gør for lidt, *at* der bruges for få økonomiske midler inden for handicapområdet, og *at* den offentlige handicapomsorg er utilfredsstillende. På den anden side har meget få tværgående *ikke*-kritiske holdninger til det offentliges indsats over for handicappede.

Kvinder er oftere end mænd tværgående utilfredse med det offentliges handicapindsats. Hvad alder angår, findes de gennemgående utilfredse generelle holdninger navnlig blandt mennesker i moden alder, mens unge mænd hører til de mindst utilfredse. Københavnerne skiller sig atter ud ved at være mest tværgående utilfredse, mens fynboer og vestjyder hører til de mindst utilfredse.

Handicappede i arbejdslivet

Undersøgelsen viser, at over halvdelen af den voksne befolkning mener, at *handicappedes arbejdsmuligheder* er utilstrækkelige. Unge – ikke mindst uddannelsessøgende – er i mindre omfang af denne opfattelse. Især funktionærer, efterlønsmodtagere og pensionister efterlyser øget plads til handicappede i arbejdslivet.

På tværs af befolkningsgrupper er der overvejende enighed om, at *danske virksomheder skal ansætte handicappede, selv om det kan udelukke andre fra arbejde*. Enigheden gælder på tværs af alder, sondringen mellem handicappede og ikke-handicappede, uddannelsesmæssig baggrund, hovedbeskæftigelse og geografisk placering. Men også på dette område har kvinder mere positive holdninger end mænd.

Der er også overvejende kritiske røster i forhold til *private arbejdsgivere, der måtte tænke mere på egen virksomhed end på hensynet til handicappede*, når de ansætter nye medarbejdere. Mennesker uden og med kort eller mellemlang uddannelse er mere utilfredse med den slags arbejdsgivertænkning end langvarigt uddannede. På den

anden side er selvstændigt erhvervsdrivende og private funktionærer mindre kritiske end andre inden for dette område.

Hver for sig viser svarene på spørgsmålene om handicappede i arbejdslivet, at befolkningen har overvejende positive generelle holdninger. Hvis politikerne skulle ønske at fremme handicappedes arbejdsmuligheder, har de altså størstedelen af befolkningen bag sig. Det er dog bemærkelsesværdigt, at det i almindelighed ikke spiller en rolle for holdningsdannelsen, om man i egen selvforståelse er handicappet eller ikke.

Sammenfattende om generelle holdninger

Man kan diskutere, om voksne i almindelighed kan siges at have positive generelle holdninger til handicappede. Det afhænger ikke mindst af, om man ser på én holdning ad gangen eller på tværgående holdninger. Ser man på ét holdningsområde ad gangen, ønsker befolkningen forbedrede forhold for handicappede, og langt størstedelen er på det generelle holdningsniveau positive over for handicappede. Omkring hver anden mener fx, at der skal tilføres flere penge til handicapområdet. Men undersøgelsen viser også, at kun få har positive holdninger til handicappede inden for *alle* de nævnte generelle holdningsområder.

Positive generelle holdninger til handicappede er ikke lige udbredte i forskellige befolkningsgrupper. Køn kan i højere grad end forhold som fx uddannelse og geografisk placering forklare forskellene mellem generelle holdninger. Inden for stort set alle generelle holdningsområder er kvinder mere positive over for handicappede end mænd.

Specifikke holdninger til handicappede

Mulig *handleparathed*, dvs. hvordan mennesker forventes at ville handle i forhold til handicappede, er afdækket ved at undersøge specifikke holdninger. Befolkningens specifikke holdninger til temaer om fødsel og barndom samt tre om voksenlivet er belyst. Desuden er svarpersonerne blevet spurgt om deres holdninger til personlig hjælp og omsorg over for handicappede samt til handicappede på arbejdspladsen.

Fødsel og barndom

Befolkningens overordnede specifikke holdninger handler ikke mindst om social integration og dermed i sidste ende også om *retten til liv*. Det er et moralsk spørgsmål, om handicappede fostre skal kunne udvikle sig og komme til verden. Spørgsmålet herom lyder:

"Forestil dig, at du har en gravid ægtefælle eller selv er gravid og en læge siger, at dit barn får ét af de handicap, jeg nævner, skal graviditeten så afbrydes?"

Befolkningen har overvejende negative holdninger til gennemførelse af de tænkte handicapgraviditeter, der spørges om. Mange har dog ikke en fast mening om emnet.

Kvinder har ikke mere positive holdninger end mænd, når det gælder gennemførelse af handicapgraviditeter. Hvor unge inden for adskillige generelle områder har mere negative holdninger til handicappede end mennesker i mere moden alder, gælder det samme ikke specifikke holdninger til handicapgraviditeter. Her hører ældre til de mest forbeholdne. Inddeles svarpersonerne efter

uddannelse, er de *mindst* forbeholdne mennesker med kort eller mellemlang erhvervsuddannelse.

Når børn først er kommet til verden – handicappede eller ikke – er et andet spørgsmål, om handicappede forældre er bedre eller dårligere end andre til at opdrage børn:

"Tænk på en voksen slægtning eller ven, du holder af. Hvis han eller hun havde ét af de handicap, jeg nævner, og havde børn, ville du så mene, at pågældende var bedre eller dårligere til at opdrage børn?"

Her er skeptiske holdninger fremherskende, ikke mindst til psykisk udviklingshæmmede og sindslidende som forældre. Men heller ikke i dette tilfælde har alle voksne dog en fast mening.

Kvinder er en anelse mere positive end mænd over for handicappede forældre. Blandt ældre – ikke mindst pensionister og efterlønsmodtagere – er der en tendens til mindre skepsis over for handicappede som forældre. Unge – fx uddannelsessøgende – har ikke de *mindst* negative holdninger. Mange unge har altså ikke reservationer over for at sætte handicappede børn i verden, men ser til gengæld nødt, at handicappede forældre opdrager dem.

Voksenlivet

Der findes adskillige måder at diskriminere voksne handicappede på, som dermed søges udelukket fra social integration. Et spørgsmål herom lyder:

"Forestil dig, at én af dine nære slægtninge skulle giftes med en handicappet, og du jævnligt skulle omgås denne person. Hvor tilpas eller utilpas ville du føle dig, hvis personen havde et af de handicap, jeg nævner?"

Ret få vil møde et nyt handicappet familiemedlem helt uden forbehold. Oftest forekommende specifikke holdninger er overvejende neutrale. Det gælder mænd og kvinder i nogenlunde samme

omfang. Derimod er handicappede mindre forbeholdne end andre, mens langvarigt uddannede hører til de mest forbeholdne.

Resultaterne angående mulig handleparathed bygger blandt andet på besvarelse af spørgsmålet:

"Forestil dig, at der et sted i Danmark skulle oprettes et nyt bofællesskab for handicappede. Hvor tæt på din bolig kunne bofællesskabet ligge, hvis de, der flyttede ind, havde ét af de handicap, jeg nu nævner?"

En majoritet af den danske befolkning – omtrent lige mange mænd og kvinder – har slet ingen betænkeligheder over for otte forskellige handicapbofællesskabers placering. I almindelighed spiller heller ikke alder en rolle. Dog er yngre mænd (25-34-årige) mindre imødekommende end andre af samme køn. Endelig er mennesker i Københavns forstæder mindre imødekommende end resten af befolkningen.

Bliver en handicappet person accepteret som ligestillet passager, hvis han eller hun fx skal rejse med tog? Spørgsmålet er formuleret således:

"Forestil dig, du skal på en fem timers togrejse. Hvad er så det nærmeste sted, de handicappede passagerer, jeg nævner, kan sidde, hvis du skal føle dig tilpas?"

Næsten alle har let ved at tænke situationen igennem. Kun et mindretal – nogenlunde lige mange mænd og kvinder – er uden forbehold. Mange har tydelige forbehold over for den slags social kontakt – den være sig tavs eller talende – og ønsker fx hverken en spastiker, en psykisk udviklingshæmmet eller en opstemt manio-depressiv siddende i nærheden. Unge – navnlig unge mænd – har oftere forbehold end mennesker i mere moden alder.

Undersøgelsen tegner alt i alt et billede af, at befolkningen har overvejende neutrale – undertiden dog mere forbeholdne – specifikke holdninger til forskellige aspekter af handicappedes sociale

integration. Dog er der udtalt negative holdninger til gennemførelse af handicapgraviditeter.

De positive holdninger er knapt så udbredte, når der stilles betingelser om *flere samtidige positive specifikke holdninger*. Kun omkring hver sjette voksen har samtidig følgende tre holdninger:

- Ingen indvendinger imod en handicappet person, der er gift ind i familien.
- Bofællesskabets placering i umiddelbar nærhed af, hvor man bor.
- Sidde i nærheden af en handicappet på en længere togrejse.

På den anden side har langt færre tværgående *negative* holdninger inden for de tre nævnte områder.

Hjælp og omsorg

Næsten alle har en holdning til at *træde hjælpende til* over for faktiske eller tænkte handicappede slægtninge og venner. Langt de fleste mener sig parate til at udføre midlertidig praktisk hjælp og at tilbyde følelsesmæssig støtte og omsorg, mens færre er åbne over for en handicappet persons midlertidige indflytning af højst en måneds varighed. Hver anden voksen er maksimalt hjælpsom, når det gælder om at hjælpe mindst to slags handicappede – en slægtning, ven og/eller nabo – både med praktisk hjælp, følelsesmæssig omsorg og midlertidig indflytning.

Omtrent lige mange mænd og kvinder er maksimalt hjælpsomme, når det gælder hjælp og omsorg. Derimod spiller alder en rolle, og ikke overraskende er ældre mindst hjælpsomme. Mange i netop den alder har selv hjælpebehov og kan derfor vanskeligt hjælpe andre. I andre sammenhænge har unge – navnlig unge mænd – vist sig mest forbeholdne over for handicappede. Det gælder imidlertid ikke mulig hjælpsomhed over for handicappede slægtninge og venner.

Hjælpsomheden er mindre, men fortsat betydelig, når der sættes fokus på befolkningens interesse for at udføre *frivilligt ulønnet*

arbejde sammen med og til gavn for handicappede. Omkring hver femte er stærkt eller ret interesseret i at udføre den slags arbejde eller gør det allerede. Navnlig kvinder ytrer interesse for at udføre frivilligt handicaparbejde. Det kan dog betvivles om alle, der udtrykker interesse for at udføre frivilligt handicaparbejde, kommer til at udføre det. Ikke desto mindre peger holdningerne på mange voksnes imødekommende specifikke holdninger på dette område.

Handicappede på arbejdspladsen

Det har vist sig, at befolkningens generelle holdninger til handicappede i arbejdslivet er overvejende positive. Heraf følger ikke nødvendigvis lige så positive holdninger, når der sættes fokus på mulig handleparathed i forhold til handicappede kolleger. Kun erhvervsaktive er spurgt om handicappede på arbejdspladsen.

Uanset alder er erhvervsaktive mænd og kvinder overvejende imødekommende, når der spørges, om handicappede bør have *samme muligheder som andre for at få arbejde på netop deres arbejdspladser*. Et markant flertal mener, at handicappede bør have mindst lige så gode muligheder. Meget få er af den opfattelse, at handicappedes muligheder ikke bør være mindst lige så gode. Erhvervsaktive, hvis baggrund alene er folkeskolen, er mest negative, mens højtuddannede erhvervsaktive på dette særlige område hører til de mest positive over for handicappedes muligheder for at få arbejde.

Spørger man erhvervsaktive om de – hvis de var chefer for virksomheden – ville gøre det *lettere at ansætte handicappede*, er det typiske svar imødekommende. Det gælder både mænd og kvinder. Mænd i yngre alder er dog mere forbeholdne end andre erhvervsaktive af samme køn.

Erhvervsaktives mulige handleparathed i forhold til handicappede kolleger kommer også frem, når svarpersonen får ansvaret for ansættelse af en ny medarbejder. Hvis der var to lige kvalificerede ansøgere – den ene handicappet, den anden ikke – *hvem skulle så have stillingen?* De afgivne svar afslører erhvervsaktives holdninger til handicappede kolleger som mindre imødekommende på dette

område. Mere påfaldende er dog en betydelig usikkerhed over for at tage stilling til spørgsmålet.

Et sidste spørgsmål handler om imødekommenhed over for at *arbejde sammen med og hjælpe handicappede kolleger*. Da spørgsmålet opleves som personligt vedkommende, har næsten alle en holdning til det. Et markant flertal af erhversaktive er imødekomme-nde over for at indgå i et samarbejde med og eventuelt hjælpe en handicappet kollega. Samtidig er et betydeligt mindretal forbeholdne eller direkte afvisende over for et sådant samarbejde. Det gælder navnlig unge og yngre mænd.

Omkring halvdelen af de erhversaktive har *tværgående positive specifikke holdninger* til handicappede kolleger. Den overvejende, men ikke udtalt positive tendens understreges af, at kun få erhversaktive har tværgående negative holdninger. Alt i alt hører erhversaktive mænd i alderen 18-34 år til de mest forbeholdne over for handicappede på arbejdspladsen.

Sammenfattende om specifikke holdninger

Undersøgelsen viser, at mange i den danske befolkning langt fra er imødekomme-nde over for handicappede, når det gælder specifikke holdninger inden for enkeltområder. Voksne mennesker er snarere overvejende neutrale og ikke sjældent præget af betænkeligheder over for handicappede.

Tendensen understreges af, at kun få har *tværgående positive specifikke holdninger* til handicappede. Således har blot hver tiende samtidig meget eller overvejende positive holdninger over for et nyt handicappet familiemedlem, et bofællesskab for handicappede, en længere togrejse i nærheden af en handicappet samt hjælp-somhed over for en handicappet slægtning eller ven.

Menneskers geografiske placering i landet yder ofte forklaringsbidrag ved afdækningen af forskelle mellem specifikke holdninger til handicappede. Det gælder fx holdninger til indgåelse af ægteskab med en handicappet og hjælpsomhed over for en handicap-

pet slægtning eller ven. Også alder yder i flere tilfælde selvstændige forklaringsbidrag, fx ved afdækningen af forskelle i synet på handicappede som forældre, samt forskelle i synet på at arbejde sammen med en handicappet kollega. Derudover spiller handicappede i forhold til ikke-handicappede i flere tilfælde en rolle.

Det mest bemærkelsesværdige er dog, at køn uhyre sjældent er i stand til at forklare specifikke holdningers forskellige udbredelse. Kun i ét tilfælde yder køn i sidste ende et selvstændigt forklaringsbidrag. Det er overraskende, når man har de generelle holdningsmålinger i erindring, hvor køn viste sig forklarende oftere end alle andre forhold.

Inden for rammerne af generelle holdninger giver kvinder oftere end mænd udtryk for "socialt anstændige" holdninger. Men når det gælder næsten alle specifikke holdninger, mindskes eller forsvinder kvinders tilbøjelighed til at give udtryk for mere „sympatiske“ holdninger. Blandt andet derfor er sondringen mellem generelle og specifikke holdninger så vigtig.

Holdninger til særlige grupper af handicappede

Der er hidtil sat fokus på specifikke holdninger til handicappede i almindelighed. Specifikke holdninger afhænger imidlertid i høj grad af det eller de handicap, som voksne har i tankerne, når de ytrer holdninger. I det følgende sondres der mellem tre kategorier af handicap:

Kommunikationshandicap	Sansehandicap Andet kommunikationshandicap
Fysisk handicap	Svært mobilitetshandicap Lettere mobilitetshandicap Andet førlighedshandicap Andet fysisk handicap
Psykisk handicap	Sindslidelse Andet psykisk handicap

Når det først drejer sig om samtidige holdninger til *handicapgraviditeter og handicappede som forældre*, ses et hierarki af holdninger, hvor kommunikationshandicappede er højest placeret. Dermed kan den gruppe imødesee de mest positive holdninger. Dernæst følger fysisk handicappede, hvor fx kørestolsbrugere uden "afvigende" ydre kendetegn, kan imødesee forholdsvis positive holdninger. Anderledes forholder det sig fx med spastikere, der nærmer sig psykisk handicappede i holdningshierarkiet. At psykisk handicappede har den laveste placering i hierarkiet viser sig fx ved, at meget få er imødekommende over for, at der fødes udviklingshæmmede børn, eller ønsker at udviklingshæmmede og sindslidende skal opdrage børn.

Det er ikke helt samme tendens, der viser sig, når man sætter fokus på voksne, som samtidig vil føle sig tilpas sammen med en handicapet, der er *gift ind i familien*, acceptere et *bofællesskab for handicappede* som nærmeste nabo og *sidde ved siden af en handicapet* på en togrejse. Her anskues fysisk handicappede og kommunikationshandicappede nemlig på omtrent samme måde. Derimod er psykisk handicappede atter placeret lavest i hierarkiet. Blot hver tiende voksen er fx tværgående positiv over for psykisk udviklingshæmmede og manio-depressive, mens det gælder hver tredje, når det fx handler om blinde, døve, stammere, kørestolsbrugere og mennesker med leddegigt.

Specifikke holdninger til handicappede er næsten altid konkrete. Selv om ét entydigt holdningshierarki ikke er fundet, synes psykisk handicappede indtil videre at være placeret lavest i hierarkiet. Også fysisk handicappede med "afvigende" kropslig adfærd eller udseende – det gælder fx spastikerens savlen og ukontrollerede muskelbevægelser – befinder sig i en holdningsmæssig farezone. Derimod risikerer mennesker med kommunikationshandicap sjældnere at blive udsat for negative holdninger og heraf måske følgende fordomme.

Specifikke holdninger, adfærd og viden

Det følgende handler om sammenhænge mellem voksnes adfærd og viden på den ene side og deres holdninger til handicappede på den anden. Der fokuseres på specifikke holdninger, fordi de som nævnt kommer tættere på mulig handleparathed i forhold til handicappede og dermed har større forudsigelseskraft end generelle holdninger. I undersøgelsen nævnes 16 videns- og adfærdsfaktorer, der muligvis kan have betydning for dannelse af specifikke holdninger til handicappede:

Viden om handicappedes almene betingelser	Én faktor
Kundskabsadfærd inden for det sidste år	Fire faktorer: Samtale om eller med handicappede, læsning om handicap, handicaprettede tv/radio-vaner samt foredrag om handicap.
Barndomsadfærd	Fire faktorer: Sociale barndomskontakter med handicappede, handicappede venner i skolealderen, en tydeligt husket handicap-oplevelse samt læste bøger, sete film mv. om handicappede.
Adfærd i civilsamfundet inden for det sidste år	Fire faktorer: Sociale kontakter med og hjælpsomhed over for handicappede samt foreningsarbejde og fritidsinteresser sammen med handicappede.
Adfærd uden for civilsamfundet inden for det sidste år	Tre faktorer: Udførelse af arbejdsopgaver sammen med handicappede, selvvalgt samvær med handicappede kolleger uden for den egentlige arbejdstid og kontakt med handicappede, der ikke er ansat på virksomheden.

Overordnede tendenser

I undersøgelsen peges på flere interessante tendenser. Den første er, at faktisk viden om handicappedes almene betingelser kun i ganske få tilfælde bidrager til at forklare, om befolkningens specifikke holdninger til handicappede er positive eller negative. Derimod spiller adfærd i forhold til handicappede ofte en vigtig rolle. Meget tyder derfor på, at viden om handicappedes betingelser i sig selv er af begrænset vigtighed for befolkningens holdninger til handicappede. Det skal dog nævnes, at tendensen naturligvis afhænger af, hvordan viden måles. Spørgsmålene om viden er forholdsvis generelle - fx regler vedrørende invalidebil - og retter sig derfor ikke mod mere praktisk erfarede viden.

Den anden tendens angår betydningen af sociale relationer mellem handicappede og andre mennesker. Håndgribelige erfaringer og samvær med handicappede er i almindelighed *fremmende for positive holdninger*, mens det "fjerne" og "ukendte" fører til mere kritiske holdninger og muligvis kan skabe fordomme. I befolkningen som helhed er handicappede barndomsvenner samt kontakter med og samtaler om eller med handicappede inden for det sidste år de oftest positivt virkende faktorer.

Positivt virkende faktorer betyder, at det statistisk set fører til positive holdninger, at man har betydelig viden og/eller udbredt adfærd i forhold til handicappede. Omvendt er *negativt virkende* faktorer tilfælde, hvor betydelig viden og/eller udbredt adfærd fører til mere forbeholdne holdninger. Ikke sjældent fremmes positive holdninger også af faktisk hjælpsomhed over for handicappede samt af sociale kontakter med handicappede i barndommen.

Andre former for adfærd fører også ofte til positive holdninger, selv om adfærden ikke nødvendigvis indebærer direkte social kontakt med handicappede. Det gælder fx læsning om handicap inden for det sidste år samt i barndommen læste bøger og sete film mv. om handicappede. Derimod synes tv- og radiovaner at være

af mindre betydning for dannelsen af positive specifikke holdninger til handicappede.

En tredje tendens er, at barndomserfaringer med handicappede i adskillige tilfælde har positive langsigtede virkninger på specifikke holdninger til handicappede. Det gælder eksempelvis handicappede skolevenner samt kontakt med handicappede i og uden for familien.

Endelig kan det ikke afvises, men er på den anden side ikke endeligt påvist, at kvinder er mere holdningspåvirkelige end mænd. Det sidste underbygges af, at antallet af positivt virkende sammenhænge er markant større blandt kvinder. Navnlig kvinder synes positivt påvirkede i tilfælde, hvor de indgår i sociale sammenhænge med handicappede.

Tendenser inden for enkeltområder

Et spørgsmål inden for området *fødsel og barndom* handler som nævnt om specifikke holdninger til egen eller ægtefælles tænkte *graviditet med et handicappet foster*. Her er faktorer, der påvirker holdninger til handicapgraviditeter, udelukkende positivt virkende. Samtaler om eller med handicappede samt læsning om handicap inden for det sidste år spiller en rolle for udbredelsen af positive holdninger til handicapgraviditeter. Det gør viden om handicappedes almene betingelser til gengæld ikke.

Også visse forhold i barndommen – sociale kontakter og venskaber med handicappede samt læste bøger, sete film mv. om handicap – har positive virkninger på holdninger, som mennesker langt senere i livet får til graviditeter med handicappede fostre. Endelig spiller også nuværende sociale kontakter med handicappede en positivt forklarende rolle.

Viden om handicappedes almene betingelser bidrager heller ikke til forklaring, når det handler om *handicappedes egnethed som forældre*. Det gør derimod både barndomskontakter med handicappede og i barndommen læste bøger og sete film om handicap.

Begge faktorer fører imidlertid til mere *negative* holdninger over for handicappede som forældre. Her ses med andre ord en undtagelse fra den overordnede tendens.

Når det gælder handicappedes sociale integration i *voksenlivet*, handler et spørgsmål om holdninger til at omgås slægtninge, der indgår *ægteskab med en handicappet*. Her spiller viden i sig selv heller ikke en forklarende rolle. Derimod virker det fremmende, hvis man har haft handicappede venner i barndommen og har aktuelle fritidsinteresser sammen med handicappede. Det øger på samme måde sandsynligheden for imødekommende holdninger til en handicappet, der er gift ind i familien, hvis man har haft handicappede venner i barndommen, og hvis man dyrker fritidsinteresser sammen med handicappede.

Voksnes holdninger til oprettelse af nærliggende *bofællesskaber for handicappede* har som nævnt positiv tendens. Atter bidrager viden ikke i sig selv til forklaring af, om holdninger hertil er positive eller ikke. Derimod er der positive sammenhænge mellem otte adfærdsfaktorer og holdninger til bofællesskaber for handicappede, men ingen negative. Både venskaber og andre barndoms-kontakter med handicappede er fremmende for positive holdninger til nærliggende bofællesskaber for handicappede. Det samme gælder nyere sociale kontakter, fx hjælpsomhed over for handicappede. Også kundskabsadfærd inden for det sidste år - samtale om eller med handicappede, læsning og foredrag om handicap - er positivt virkende. Endelig fremmer det også imødekommende holdninger, hvis man har sociale kontakter med handicappede, der jævnligt kommer på ens eventuelle arbejdsplads.

Undersøgelsen viser, at befolkningen er ret forbeholden over for *handicappede som medpassagerer* på en længere togrejse. Hvad kan forklare, om man har positive eller negative holdninger til handicappede medpassagerer? Når de 16 muligt forklarende faktorer inddrages (se oversigten), er der udelukkende positive sammenhænge. En af disse angår *for første gang* videnfaktorens positive rolle: Hvis ens viden om handicappedes almene betingelser er

betydelig, er man mere imødekomende end ellers over for handicappede medpassagerer. Fremmende for den slags holdninger er desuden følgende faktorer: Handicappede barndomsvenner, nuværende sociale kontakter med handicappede, hjælpsomhed over for og fritidsinteresser sammen med handicappede, samtaler om eller med handicappede, læsning om handicap samt foredrag mv.

Med hensyn til *hjælp og omsorg* har både mænd og kvinder gennemgående vist sig villige til at træde hjælpende til over for eventuelle handicappede slægtninge og venner. Der ses flere positivt virkende sammenhænge, når alle muligt forklarende faktorer inddrages med sigte på at belyse den potentielle hjælpsomheds udbredelse. Nogle faktorer er dog mere interessante end andre: Hvis man har haft jævnlig kontakt med handicappede i barndommen, handicappede skolevenner og har læst bøger, set film mv. om handicap, øger det sandsynligheden for, at man senere i livet er hjælpsom over for handicappede. Heller ikke her spiller viden om handicappedes almene betingelser en forklarende rolle. Det samme gælder befolkningens interesse for at udføre *frivilligt ulønnet arbejde* sammen med og til gavn for handicappede. Derimod er otte andre faktorer fremmende for ønsker om at udføre den slags arbejde, fx handicappede skolevenner.

Som tidligere nævnt er kun erhvervsaktive udspurgt om handicappede i *arbejdslivet*. Erhvervsaktives holdninger er overvejende positive, når der spørges til, om handicappede bør have *samme muligheder som andre* for at få arbejde på netop deres arbejdsplads. Navnlig to faktorer er afgørende for positive holdninger: Udførelse af arbejdsopgaver sammen med handicappede og selvvalgt samvær med handicappede kolleger uden for den egentlige arbejdstid.

En anden slags specifik holdning angår *ansættelse af en handicappet* på virksomheden blandt to lige kvalificerede ansøgere, hvor den ene er handicappet, den anden ikke. To barndomsfaktorer og tre former for kundskabsadfærd er afgørende for, om den handicappede ansøger får stillingen: Barndoms-kontakter og venskaber med handicappede er fremmende for holdninger, som mennesker langt

senere i livet har til ansættelse af handicappede ansøgere. Det samme gælder samtaler, læsning og tv/radio om handicap inden for det sidste år.

Et flertal af erhversaktive er som nævnt imødekommende over for at indgå i et *arbejdsomt samarbejde* med en handicappet kollega. Også her genfindes to velkendte tendenser: For det første virker de forklarende faktorer udelukkende positivt, og for det andet bidrager viden om handicappedes almene betingelser ikke i sig selv til at forklare specifikke holdninger til handicappede. Det gør derimod fire andre faktorer, der alle angår kommunikation om eller med handicappede. På dette såvel som på de fleste andre holdningsområder er samvær med handicappede i almindelighed fremmende for befolkningens positive specifikke holdninger til den gruppe i befolkningen.

Efterskrift

*Af Palle Simonsen,
formand for Det Centrale Handicapråd*

Det Centrale Handicapråd har i lang tid efterspurgt forskning om befolkningens holdninger til mennesker med handicap. Derfor hilser vi Socialforskningsinstituttets undersøgelse meget velkommen.

Dansk handicappolitik bygger helt grundlæggende på oplysning og holdningspåvirkning i bestræbelserne på at skabe fuld ligestilling for handicappede. Det er en klar forudsætning, at befolkningen har fordomsfrie og positive holdninger til handicappede, for at dansk handicappolitik kan lykkes. Den nye dokumenterede viden er derfor et godt og nødvendigt redskab i arbejdet for handicappede borgeres ligestilling og sociale integration.

Undersøgelsen byder på interessante resultater og konklusioner. Blandt andet dokumenterer den, at befolkningens generelle syn på mennesker med handicap er positivt, og at størstedelen af befolkningen i høj grad støtter det offentliges indsats over for handicappede medborgere. Det viser sig blandt andet ved, at befolkningen generelt ønsker, at politikerne gør mere for handicappede, og omkring hver anden mener, at der er behov for øgede udgifter på området.

Men resultaterne viser også, at når holdningsspørgsmålene bevæger sig fra det generelle til det specifikke niveau og dermed til spørgsmål, som personligt berører svarpersonerne, hersker der flere negative holdninger til blandt andet handicappede på arbejdsmarkedet. Spørger man fx befolkningen, om de selv ville ansætte en handicappet person, er mange af svarene præget af forbehold og usikkerhed. Undersøgelsen peger også på, at befolkningen mener, at mennesker med handicap generelt er dårligere end

ikke-handicappede til at opdrage børn. Også når det drejer sig om handicappede fostres ret til livet, er befolkningen modvillig. Sidstnævnte resultat vidner desværre om, at der hersker forbeholdenhed over for handicappedes livsduelighed og livskvalitet.

Undersøgelsens resultater giver anledning til at overveje, *hvordan* og over for *hvem* det vil være fornuftigt at indlede en dialog i arbejdet for at fremme positive holdninger til mennesker med handicap. Resultaterne peger tydeligt på, at samvær og samtale mellem handicappede og ikke-handicappede er den bedste vej til større integration af handicappede i vores samfund.

Mere kontakt og samvær mellem handicappede og ikke-handicappede skaber mere positive holdninger, og denne gode cirkel må styrkes ved, at man blandt andet på arbejdspladserne bliver mere villige til at ansætte og samarbejde med mennesker med handicap. Det er særlig vigtigt, at børn i børnehaver, fritidshjem og skoler får kendskab til handicappede gennem undervisningsmaterialer, eller endnu bedre gennem direkte kontakt med handicappede børn. Undersøgelsen viser tydeligt, at kontakt til handicappede, mens man er barn, betyder meget for, at man som voksen har positive holdninger til handicappede.

Det ser også ud til, at der er særlige grupper, hvor holdningsændringer ville være specielt ønskelige. Specielt unge mænd skiller sig i flere tilfælde ud med de mindst imødekommende holdninger. Højtuddannedes holdninger til mennesker med handicap lader desuden en del tilbage at ønske inden for nogle af de undersøgte holdningsområder.

Ligesom det i handicappolitik er umuligt at tale om handicappede som én gruppe med samme behov, viser undersøgelsen, at befolkningens holdning til handicappede afhænger af, hvilken type handicap, der er tale om. Således tyder resultaterne i undersøgelsen på, at psykisk handicappede personer oftest udsættes for negative holdninger og fordomme. Personer med kommunikationshandicap, fx blinde og døve, samt fysisk handicappede, fx i kørestol, er

til gengæld bredt accepterede i befolkningen. Konklusionen er, at behovet for holdningsændringer i befolkningen er størst i forhold til handicappede, der udløser usikkerhed og forlegenhed. Psykisk handicappede er i forvejen en udsat gruppe, og det er vigtigt med mere positive holdninger i befolkningen for at få rettet op på marginaliseringen af eksempelvis sindslidende og psykisk udviklingshæmmede.

Med holdningsundersøgelsen har politikere, handicaporganisationer og befolkningen i almindelighed fået præsenteret befolkningens syn på handicappede. For Det Centrale Handicapråd er den grundige og veldokumenterede undersøgelse et nyttigt instrument til at kunne orientere sig i de meget sammensatte handicappolitiske problemstillinger.

Undersøgelsens spørgsmål gik i flere tilfælde temmelig tæt på den enkelte, og der er blevet tegnet et nuanceret billede af befolkningens specifikke holdninger til mennesker med handicap. Det vigtigste budskab i undersøgelsen er, at handicappede og ikke-handicappede ved at mødes og tale sammen fremmer sameksistens og handicappede menneskers sociale integration.